

Giovanni Adamo (1953-2021)

Giovanni Adamo en el record

VALERIA DELLA VALLE

Universitat La Sapienza de Roma

valeria.dellavalle@fondazione.uniroma1.it

TERMINÀLIA 26 (2022): 68-72 · DOI: 10.2436/20.2503.01.183

ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica)

<http://terminalia.iec.cat>

Tothom que ha conegut Giovanni Adamo (Gianni per als amics) en recordarà alguns trets: el seu tarannà reservat i discret, la seva lleialtat envers col·legues i la seva honestedat, ja que renunciava a encàrrecs institucionals si creia que algú altre tenia més mèrits. A més a més, cal recordar-ne la dedicació absoluta i total a la recerca, o la seva voluntat de perfeccionisme. A títol il·lustratiu, vull recordar-ne breument, sobretot per als qui no el van conèixer, les fites més importants de la seva trajectòria.

Giovanni Adamo es va llicenciar a la Universitat La Sapienza de Roma amb una tesina que es va titular «Analisi lessicografica dei testi di cultura mediante calcolatore. Ricerche e metodi» [Anàlisi lexicogràfica de textos culturals amb computadora. Recerques i mètodes]. La hi van dirigir dos il·lustres professors: Vittorio Somenzi i Tullio Gregory.

A començaments dels anys vuitanta va centrar-se en les humanitats digitals i va consolidar-se com a investigador, participant al grup de recerca interdisciplinari «Informatica e Discipline Umanistiche» de La Sapienza, encapçalat pel professor Tito Orlandi. Aquell grup analitzava problemes relacionats amb la codificació i el tractament informàtic textual. La bibliografia que atesta la seva devoció és extensíssima. Tot i que ara

Font: Joaquín García Palacios

Giovanni Adamo a Salamanca (2015)

Giovanni Adamo en el record

VALERIA DELLA VALLE

Font: Valeria Della Valle

Giovanni Adamo i Valeria Della Valle

no citaré tots els volums que l'hi va dedicar, sí que m'agradaria destacar els textos que Adamo va redactar per a l'*Enciclopedia Treccani*: els articles «informàtica umanística»¹, «neologismo»² i l'entrada dedicada a Roberto Busa.³

Més tard, el 24 de juny de 1991, s'esdevé la fita que podem considerar el punt d'inflexió de la recerca de Giovanni Adamo. A més, en podem fer la crònica, perquè coincideix amb el debat que va organitzar Unió Llatina a Roma, a la Sala dels Grups Parlamentaris de Montecitorio (la cambra baixa italiana): la trobada per a la creació d'una associació d'informació sobre terminologia a Itàlia. Va participar-hi, entre altres investigadors i lexicògrafs, Giovanni Nencioni, aleshores president de l'Accademia della Crusca, que pocs mesos després va presidir la recent fundada Associazione italiana per la terminologia (Ass.I.Term). Giovanni Adamo en va ser el secretari general des de la fundació, el 19 de novembre de 1991, fins al 22 de juny de 1995, i va presidir-la entre el 26 de març de 1999 i l'11 de juny de 2004. Acabat el seu mandat, va seguir vinculat al comitè científic de l'associació fins que va morir.

Des d'aquell moment, esperonat per Giovanni Nencioni, amb qui va establir un fort lligam d'amistat filial i devota, Adamo va orientar la seva recerca i les seves energies vers l'estudi de la terminologia i, després, de la neologia. El mateix Nencioni, l'any 1987, havia publicat el cèlebre assaig «Verso una nuova lessico-

grafia»,⁴ el qual reflecteix per primer cop les noves orientacions de la praxi lexicogràfica. Això havia permès que la lexicologia es consolidés com una disciplina autònoma, així com la caracterització i l'expansió de les bases de dades de tipus «obert i dinàmic». Aquell instrument nou permetria superar els límits de l'ordre alfabètic gràcies a una memòria electrònica oberta i interrogable.

Amb aquests fonaments, Giovanni Adamo, esperonat per Tullio Gregory, va crear l'any 2001 l'Osservatorio Neologico della lingua italiana (ONLI) [*Osservatorio de neologia de la llengua italiana*], projecte de l'Istituto per il Lessico Intellettuale Europeo e Storia delle Idee del Consiglio Nazionale della Ricerca (CNR). Un cop el projecte es va fer realitat, Giovanni Adamo va bastir una base de dades (consultable en línia parcialment) que, fins al 2019, ha incorporat fitxes de 15.600 unitats neològiques documentades en 70.000 contextos. Cal recordar que Nencioni va enviar una carta⁵ a Adamo; en conservo una còpia i en voldria citar alguns fragments, atesos l'estil i el regust literari d'aquella missiva:

Amb la constitució de l'Osservatorio Neologico della Lingua Italiana, bastit de forma audaç i sòlida, us fixeu en les unitats lèxiques recentíssimes, per a immersir-vos en les aigües mogudes i inquietes de les fronteres neològiques, més enllà de les línies on els ancians com jo ja no percebem fets lingüístics, sinó jocs dels oracles.

Font: Mercè Lorente Casallot

Giovanni Adamo, amb Teresa Cabré, Franco Bertaccini i una doctoranda seva, a la Jornada de Realiter de Forlì (2004)

Més enllà, hi afegeix:

No sé pas com expressar la meva sorpresa i commoció en constatar que m'hi citeu a bastament, generosament i proemialment, com a precursor de la vostra tasca. Però la diferència principal rau en aquest punt: que els auguris d'un precursor volen com si foren paraules, mentre que vosaltres heu estat capaços de formular criteris sòlids per a distingir les autèntiques creacions lèxiques dels jocs periodístics. A més, heu proporcionat orientacions aclaridores a la recerca d'un fenomen lingüístic inquietant.

M'agradaria precisar que les paraules de Nencioni, amb la cortesia i l'elegància proverbial que el caracteritzaven, s'adreçaven a Adamo i a qui signa aquesta semblança. La concepció i l'aplicació del projecte eren, però, fruit exclusiu de les idees, la voluntat i el compromís de Giovanni Adamo.

No enumeraré en aquesta semblança totes les publicacions de Giovanni Adamo, ja que podeu consultar-les al currículum allotjat al web del CNR. Sí que m'agradaria, però, continuar la reconstrucció de la seva activitat tot recordant-ne, no els títols de les publicacions, sinó les amistats. En Giovanni era reservat, però tenia amistats fortes i tenaces, amb persones d'una gran vàlua: a més de Giovanni Nencioni, també hem de recordar Bernard Quemada, l'erudit francès que va introduir la noció de *neologia raonada*. De fet, no és gens casual que

s'incloués un article de Quemada de 2003 al volum *Innovazione lessicale e terminologie specialistiche*,⁶ a cura del Gianni. Aquell recull incloïa les intervencions del congrés internacional «*Innovazione lessicale e terminologie specialistiche nella società del plurilinguismo*», celebrat a Roma, a l'Accademia Nazionale dei Lincei. El llibre s'inicia amb les paraules en francès següents:

Quand mon ami Giovanni Adamo, qui connaît bien mes activités, m'a demandé de présenter la situation de la néologie et de la terminologie en France, il s'adressait plutôt à celui qui a participé durablement à l'orientation de la politique de la langue nationale qu'au linguiste lexicographe. [Quan l'amic Giovanni Adamo, que coneix molt bé els meus interessos, em va demanar que presentés una panoràmica de la neologia i de la terminologia a França, s'adreçava més aviat a mi com a partícip en l'orientació de la política lingüística nacional que com a lingüista lexicògraf.]

Naturalment, si enumerem els contactes i els intercanvis de Giovanni Adamo amb investigadors amb qui compartia interessos i recerques, he d'esmentar l'Observatori de Neologia de la Universitat Pompeu Fabra, i l'amistat i la sintonia que l'ha unit a Teresa Cabré. Un vincle que s'ha enfortit en congressos, col·laboracions i activitats acadèmiques compartides, en un lligam intens entre les recerques de Barcelona i les de Roma. Una col·laboració que, recentment, s'ha revifat amb Mercè

Lorente. Tampoc no puc estar-me de recordar l'amistat que l'unia amb Tullio De Mauro. L'any 2007, Giovanni Adamo va obtenir el títol de doctor en Filologia Italiana de la Universitat Complutense de Madrid amb la tesi *La neología italiana en los periódicos: procesos de formación, recursos léxicos, nuevas tendencias*, dirigida pel Dr. Manuel Gil Esteve, un altre il·lustre amic, i de la qual el professor De Mauro va ser avaluador extern. Adamo va mantenir el lligam amb la Complutense com a professor visitant entre 1999 i 2010. Hi impartia cursos gràcies a la col·laboració amb la professora i amiga Pilar Blanco.

I si seguim desfent l'entramat de les amistats del Giovanni Adamo, he d'esmentar Manuel Alvar Ezquerro. La seva pèrdua l'any 2020 va suposar un cop dur per al Giovanni, que el considerava un germà; de fet, així el definia, perquè compartien tot d'interessos científics i personals.

Entre les amistats lingüístiques de Giovanni, m'és especialment emotiu esmentar en aquest context la que mantenia amb Luca Serianni, també mort recentment. Vull recordar-ne, però, no només les trobades i esdeveniments de caire més professional. Serianni, a l'article «La lingua italiana e le lingue romanze di fronte agli anglicismi», publicat al *Corriere della Sera* el 24 de febrer de 2015 amb motiu del congrés que l'Accademia della Crusca va organitzar a Florència, deia:

Ès força interessant constatar que la percepció del neologisme acostuma a etzibar-se amb comentaris de molèstia o de malfiança. Gianni Adamo ha recollit una antologia interessant de «parers, impressions i opinions de periodistes i opinadors, a les pàgines de la premsa escrita, sobre els neologismes que han llegit o escoltat».

«Sovint, la noció de neologisme s'associa amb epítets de connotacions negatives i pot ser útil entendre'n les motivacions». Amb aquestes frases, Serianni citava la contribució de Giovanni Adamo, intitulada «Parole nuove e italiano di domani. Sguardo sul lessico di una crisi globale».⁷

Per acabar, m'agradaria aturar-me i recordar la darrebra obra de Giovanni, de caràcter divulgatiu. Li va costar molt escriure-la, tot angoixat per estar robant hores a la família, a la qual es va dedicar de manera quasi absoluta fins als últims moments, i malauradament sense estalviar energies. M'agradaria recordar-ne els mots inicials,

adreçat als lectors del *Corriere della Sera*.⁸ Crec que són unes paraules d'una gran bellesa i, a més, un senyal de bona fortuna per a tothom que es dedica a la neologia. Per això us en llegiré el fragment següent sencer:

Encara és ben viu –i celebrat– el costum de penjar a la porta de casa un llaç rosa o blau quan es vol donar la bona nova del naixement d'un nadó. Es tracta d'una tradició antiga, probablement d'origen oriental, amb la funció de desitjar-li bona fortuna, i que més tard també ha esdevingut una manera de celebrar l'acollida del nadó a l'entorn familiar i social. La forma mateixa del llaç conté un valor simbòlic important: l'encreuament de dues parts diferents que després s'uneixen, el lligam entre dues entitats diverses que esdevenen un ésser únic, una vida nova. El llaç n'anuncia, per tant, el naixement i, alhora, la benvinguda de la comunitat. Passa el mateix, però, quan la llengua d'una comunitat, entesa com la manera en què aquella societat s'expressa i es comunica, s'enriqueix amb noves unitats lèxiques?

Més endavant, en Giovanni reprèn aquest símil i afirma:

Els dies immediatament successius al naixement d'un nadó, els pares han de fer gestions i tràmits burocràtics diversos [...]. A més de la declaració de naixement del nadó, el personal del registre civil ha d'emplenar-ne l'acta de naixement, en què hi consta el lloc, la data i l'hora [...]. En el cas de les paraules de nova creació, no s'ha previst una tramitació així d'exhaustiva, perquè seria impracticable. Tanmateix, sí que podem identificar un moment en el qual se n'oficialitza l'ingrés al lèxic patrimonial d'una llengua: quan els diccionaris d'aquella llengua les recullen.

Cal homenatjar Giovanni Adamo i la seva dedicació vital a l'estudi, i també cal recordar-ne la manera apassionada i col·laborativa de fer recerca, i de transmetre-la a les persones que, ara i en el futur, estudien la terminologia i la neologia, tot llegint o rellegint la seva obra. I fer-ho amb la mateixa devoció, curiositat, perfeccionisme i amor que ell hi va posar sempre és el millor homenatge que li podem fer, perquè la seva obra no caigui en l'oblit. Així, continuarem el llegat de l'investigador, del col·lega i de l'amic, en Giovanni Adamo. ✿

Notes:

1. *Informatica umanistica*, a: *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti. Appendice 2000*, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, 2000, vol. I, A-LA, pp. 917-919.
2. *Neologismo*, a: *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti. IX Appendice*, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2015, vol. II, J-Z, pp. 203-204.
3. Busa, Roberto, a: *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti. Appendice 2000*, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, 2000, vol. I, A-LA, p. 260.
4. G. Nencioni, «Verso una nuova lessicografia», a: *Studies in Honour of Roberto Busa S. J.*, a cura de A. Cappelli, L. Cignoni, C. Peters («Linguistica Computazionale», IV-V), Pisa, Giardini, 1987, pp. 133-150.
5. Carta enviada des de Florència amb data 17 de juliol de 2002.
6. B. Quemada, *À propos de l'aménagement de la néologie et de la terminologie françaises*, in *Innovazione lessicale e terminologie specialistiche*, a cura di G. Adamo e V. Della Valle, Firenze, Leo S. Olschki Editore, 2003, pp. 7-18.
7. G. Adamo, *Parole nuove e italiano di domani. Sguardo sul lessico di una crisi globale*, in *Accademia della Crusca, Italia dei territori e Italia del futuro. Varietà e mutamento nello spazio linguistico italiano*, Firenze, Le Lettere, 2012, pp. 57-87.
8. G. Adamo, *Parole nuove*, in *Le parole dell'italiano*, a cura di G. Antonelli, in «Le grandi collane del Corriere della Sera», n. 4 del 27. 01.2020.

VALERIA DELLA VALLE

Professora titular de Lingüística a la Sapienza Università di Roma fins l'any 2014. Especialista en història de la lingüística, lexicografia i neologia. És membre de l'Accademia della Crusca i de l'Accademia dell'Arcadia. Fins al 2019 va coordinar, juntament amb Giovanni Adamo, l'Osservatorio Neologico della Lingua Italiana (ONLI).

Ha escrit (i coescrit) nombrosos llibres de divulgació, textos científics i assajos, entre els quals *L'italiano. Biografia di una lingua* (Sperling & Kupfer, 2006), *Viva la grammatica!* (Sperling & Kupfer, 2011), *L'italiano in gioco* (Sperling & Kupfer, 2014) o *La nostra lingua italiana* (Sperling & Kupfer, 2019).

Giovanni Adamo era director de recerca dins del Consiglio nazionale delle ricerche (CNR) des de l'Istituto per il Lessico Intellettuale Europeo e Storia delle Idee (ILIESI), i responsable de dell'Osservatorio Neologico della Lingua Italiana (ONLI).

Va ser un dels membres fundadors de REALITER (Xarxa Panllatina de Terminologia i Neologia) i impulsor del *Congrés internacional de neologia de les llengües romàniques*, que se celebra cada tres anys des de 2008. Promotor indiscutible de la terminologia i de la neologia a Itàlia i a Europa, fou president de l'Associació Italiana de Terminologia (Assi.Term) i també de l'Associació Europea de Terminologia (AET/EAFT).

És autor, amb Valeria Della Valle, de diversos llibres de referència en neologia: *Innovazioni lessicale e terminologie specialistiche* (2003), *2006 nuove parole - Un dizionario di neologismi dai giornali* (2005), *Che fine fanno i neologismi? A cento anni dalla pubblicazione del «Dizionario moderno» di Alfredo Panzini* (2006), *Che cos'è un neologismo* (2017), *Le parole del lessico italiano* (2018).